

Połujan, Katarzyna / Szkurłat, Anna

Wystawa "Pasja zbierania : kolekcja Ryszarda Z. Janiaka" 26 kwietnia - 22 lipca 2007

Kronika Zamkowa 1-2 (53-54), 259-263

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Katarzyna Połujan, Anna Szkurlat

WYSTAWA PASJA ZBIERANIA. KOLEKCJA RYSZARDA
Z. JANIAKA
26 kwietnia - 22 lipca 2007

Prezentacja kolekcji Ryszarda Z. Janiaka była trzecią z cyklu wystaw poświęconych współczesnym polskim kolekcjonerom, organizowanych przez Zamek Królewski w Warszawie. Poprzedziły ją *Imago Poloniae* - wystawa poloników: map, dokumentów i starodruków ze zbiorów Tomasza Niewodniczańskiego (2002), oraz wystawa ceramiki europejskiej i orientalnej z kolekcji Ireneusza Szarka zatytułowana *W świecie porcelany...* (2003). Wystawa *Pasja zbierania* została przygotowana we współpracy z Muzeum Narodowym w Kielcach, w którym była również prezentowana (październik 2007 - luty 2008).

Kolekcja Ryszarda Z. Janiaka wyraźnie różni się od poprzednich, wspomnianych wyżej. Podczas gdy tamte ukazywały zbiory o jednorodnym charakterze, omawiana ekspozycja wyróżniała się wielowątkowością, świadczącą o licznych zainteresowaniach kolekcjonera.

Ze względu na różnorodność zbiorów, w których, oprócz broni stanowiącej trzon kolekcji, znajdują się obrazy oraz wyroby rzemiosła artystycznego, wystawa została podzielona w następujący sposób: dwie pierwsze części poświęcono sztuce europejskiej oraz wschodniej, w następnej wyodrębniono zabytki związane z tradycją sarmacką, rozumianą jako szeroko pojęta recepcja przeszłości oraz manifestacja patriotyzmu. Osobno zgromadzono przedmioty związane z kościołem jako przestrzenią i kultem religijnym. W oddzielnej sali zostały pokazane miniatury oraz różnorodne wyroby rzemiosła artystycznego: srebra, zegary, porcelana i szkło oraz

przyrządy miernicze, zarówno o proveniencji europejskiej, jak i bliskowschodniej. Wystawę zamykała prezentacja pełnej zbroi samurajskiej i figurek dalekowschodnich, wyobrażających przede wszystkim Buddę.

Zarówno w pierwszej, jak i drugiej części ekspozycji dominantę stanowiła broń, która została uporządkowana według zasad przyjętych w literaturze bronioznawczej. Wydzielono uzbrojenie ochronne (hełmy, tarcze, zbroje i pojedyncze elementy składowe), broń białą (szable, miecze, sztylety itd.), broń kolną (pałasze, koncerze i szpady pojedyncze), broń drzewcową (halabardy, szpontonny), broń obuchową (nadszki, buzdycygi bojowe), palną (strzelby, pistolety), miotającą (łuki i strzały) i artyleryjską (polskie moździerz i armaty wiwatowe z przełomu XVII i XVIII w.) oraz oprzyrządowanie (m.in. prochownice). W pierwszej sali, poświęconej zabytkom o proveniencji europejskiej, w celu lepszego wyeksponowania najcenniejszych militariów umieszczono je, wraz z cennymi przykładami rzemiosła artystycznego, w gablotach pośrodku sali.

Do tych wyjątkowych przedmiotów zaliczono polską zbroję husarską z około połowy XVII w. - jedną z nielicznych ocalałych w zbiorach polskich, oraz oryginalny napierśnik zbroi maksymiliańskiej z nabiodrkami z około 1525 r. Wyróżniono także kilka hełmów, m.in. niemiecką saladę z około 1470 r., hełm zamknięty typu armet z około 1560 r. oraz hełm szturmak - wyrób augsburski z 3. ćwierci XVI w., z trawioną dekoracją, wykonany według wzornika Daniela

1. Tradycja sarmacka - fragment ekspozycji *Pasja zbierania...* Fot. A. Ring & B. Tropiło

Hopfera (1470-1536), jednego z pierwszych rytowników augsburskich zdołających zbroje i autora wzorników dla płatnerzy.

Wśród szabli pokazano zespół karabeli, polskich oraz węgierskich, a także przykłady tworzących z nimi komplety zestawów jubilerskich dekorujących strój narodowy, złożonych z guzów, pasa z rapciami, zapięcia delii i trzymacza do trzęsienia.

Zaprezentowana kolekcja rapierów stanowiła niemal kompletny przegląd rozwiązań konstrukcyjnych jalców, występujących w broni tego rodzaju. Wśród nich na wyróżnienie zasłużył rzadki obiekt - rapier z pracowni Alonsa Pereza, jednego z najsłynniejszych mieczników tolekańskich, o główni hiszpańskiej, ale oprawie saksońskiej.

Obok uzbrojenia pokazano elementy ubioru, głównie narodowego polskiego: pasy kontuszowe (powstałe w polskich znanych wytwórniach: Słucku, Grodnie, Kobylce i Krakowie, jak również w manufakturach lyońskich) oraz guzy kontuszowe, a także metalowe pasy,

przeworskie (wykonane w Polsce, na Węgrzech i Bałkanach). Szczególnie wyróżniono unikalną, sygnowaną, jedwabną tkaninę złotolitą z persjarni w Słucku, potwierdzającą zapiski archiwalne o wykonywaniu tam również tkanin odzieżowych.

Uzupełnienie tej części ekspozycji stanowiły szkła, wśród których na uwagę zasługiwały: kieliszek i karafinka z serwisu z herbem Mniszech, wykonane po 1742 r. w Hucie Kryształowej w Lubaczowie, a także kielich z końca XVIII w. z Cesarskiej Manufaktury w Petersburgu z monogramem EL, odnoszącym się prawdopodobnie do Elżbiety z Czartoryskich Lubomirskiej, zwanej Księżną Marszałkową. Pokaz europejskiej sztuki zamykały portrety polskich szlachciców oraz księżnej Anny Radziwiłłowej, 1. voto Sapieżyny, córki Stanisława Herakliusza Lubomirskiego, z przełomu XVII i XVIII w.

Jeden z najważniejszych i najliczniej reprezentowanych zespołów w prezentowanej kolekcji stanowiły broń i tkaniny wschodnie - wśród nich wyroby tureckie, perskie, kaukaskie oraz indyjskie.

Poszczególne eksponaty pogrupowano zgodnie z funkcją, miejscem i czasem powstania.

Pokazano kilka egzemplarzy zbroi *char aina* (cztery lustra), najpopularniejszej odmiany uzbrojenia ochronnego zarówno w Persji, jak i na całym Wschodzie. Dopełnienie zbroi stanowiły podobnie dekorowane - hełm, karwaze i tarcza. Innym rodzajem zbroi prezentowanej na wystawie był hinduski juszman (typ oporządzenia ochronnego stosowanego również w Turcji), będący połączeniem zbroi płytowej i kolczej, oraz bechter, różniący się formą i konstrukcją stalowych płytek połączonych z kolczugą.

Pokazano cały zespół hełmów, karwazy i tarcz - wśród nich najstarszą w kolekcji, niezwykle rzadką tarczę z czasów Turcji osmańskiej (XVI/XVII w.). Wyeksponowano również bogaty i różnorodny zbiór uzbrojenia zaczepnego, przede wszystkim szabli - wśród nich tureckich - najpopularniejszych typu *kilidz*, szabli *pala* oraz zespół karabeli, szabli perskich *szamszir*, a także szabli kaukaskich. Znaczną część ekspozycji przeznaczono na prezentację broni krótkiej - jatanów, kindżałów, pugałów. Bogato reprezentowana była także broń drzewcowa oraz obuchowa (włócznie, widły bojowe, topory, nadziaki, buzdygany, maczugi), a także miotająca (łuki ze strzałami). Kolekcję broni miotającej uzupełniały elementy oporządzenia, takie jak sajdaki oraz pierścienie łucznicze.

Pokazowi broni białej towarzyszyła prezentacja broni palnej - m.in. zespołu tureckich strzelb z zamkiem skałkowym tufenk (zwanych też janczarkami), indoperskich strzelb z zamkiem lontowym, pochodzących z Kaukazu strzelb z zamkiem skałkowym oraz pistoletów - wyrobów tureckich i kaukaskich oraz egzemplarzy wykonanych w Europie z przeznaczeniem na rynki wschodnie. Zaprezentowano także akcesoria i oporządzenie - prochownice (tureckie, perskie, indyjskie i kaukaskie), pojemniki na skałki, torbę na ładunki - patronasz, gazyry.

Prezentowane zabytki charakteryzowała bogata dekoracja, wykonana różnorodnymi technikami: w wypadku elementów metalowych zastosowano rycie, trawienie, złocenie, srebrzenie, kameryzację oraz inkrustację (damaskinaż oraz *att'azzimina*), zaś w wypadku elementów drewnianych, kamiennych, rogowych czy kościanych - rytowanie, niekiedy kameryzację, rzeźbienie, inkrustację, nabijanie metalowymi nitami. Ornamentom o wschodnim rodowodzie towarzyszyły niekiedy formy zdobnicze zapożyczone z europejskiego repertuaru.

Pokazowi uzbrojenia i oporządzenia towarzyszyła prezentacja tkanin wschodnich, wśród których znalazły się XVIII-wieczne makaty jedwabne, XIX-wieczny płasko tkany modlitewnik turecki z okolic miasta Konya, tkanina *zili* z obszaru Anatolii lub Kaukazu (z pocz. XX w.), tkaniny ozdobione haftem i aplikacjami - czaprak turecki (XVII/XVIII w.) i indoperska makata ze sceną przedstawiającą panterę zagryzającą antylopę (XVIII/XIX w.).

Najliczniej prezentowanym zespołem były kobierce pochodzące ze znanych ośrodków - wśród nich perski modlitewnik typu *kirman*, modlitewniki tureckie typu *giordes* oraz kaukaski kobierzec *lori pambak*. Ważną grupę stanowiły wyroby turkmeńskie typu *tekke*, *ersari*, *jomud*, a także różnego rodzaju torby namiotowe oraz okrycia na wielbłąda (*asmałyki*).

W zbiorach R. Janiaka znajdują się liczne przedmioty związane z tradycją sarmacką z okresu porozbiorowego. Wśród nich wyróżnić należy kilka elementów stroju narodowego: pasy kontuszowe (wzorowane na XVIII-wiecznych), karabele (uważane niemal za synonim szabli polskiej) oraz guzy kontuszowe, tworzące najliczniejszą w Polsce kolekcję guzów w rękach prywatnych. Na wystawie oprócz prezentacji poszczególnych zabytków starano się także oddać „atmosferę” wnętrza sarmackich, m.in. nawiązano do charakterystycznych galerii portretów przodków i wybitnych osobistości, prezentując wizerunki hetmanów

2. Broń i sztuka europejska - fragment ekspozycji *Pasja zbierania...* Fot. A. Ring & B. Tropiło

polskich, namalowane na przełomie XVIII i XIX w. Przypominając zwyczaj komponowania panopliów w polskich wnętrzach z XIX i XX w., na tle zawieszonych na ścianach makat buczačkih (o wzornictwie nawiązującym najczęściej do ornamentów z XVIII-wiecznych pasów kontuszowych) zaprezentowano wspomniane karabele. Na wystawie stworzono także iluzję „zbrojowni” - miejsca, które w pewnym sensie wpisuje się również w tradycję sarmacką - kolekcje broni były bowiem niejednokrotnie ważnym elementem dawnych zbiorów magnackich i szlacheckich.

Z tradycją łączy się również zespół XIX-wiecznych szkieł zdobionych herbami szlacheckimi, co było często praktykowane w XVIII stuleciu, np. antałek z herbem Pilawa, prawdopodobnie wykonany dla Maksymiliana Potockiego z Będlewa w Wielkopolsce. Wyróżnić należy również szklanę będącą okazjonalną realizacją w duchu patriotyzmu, z wizerunkiem hetmana wielkiego koronnego Stanisława Rewery Potockiego.

Kolejną salę poświęcono przedmiotom sakralnym, powstałym w wiekach XVII i XVIII w warsztatach złotniczych

Królewca, Torunia, Dolnego Śląska i terenów Polski centralnej, wśród których znalazły się kielichy mszalne, monstrancje, relikwiarze, kadzielnice-trybularze, świeczniki ołtarzowe, krzyż relikwiarzowy i lampa wieczna oraz puszka do przechowywania hostii, wykonana w Wiedniu na początku XIX w. Ich dopełnieniem był interesujący zbiór polskich plaket wotywnych z XVII i XVIII stulecia oraz kilka szkaplerzy i portretów trumiennych, typowych dla kultury staropolskiej.

Wśród wariów zaprezentowano zespół miniatur oraz europejskich i wschodnich wyrobów sztuki zdobniczej (sreber, brązów, szkła, porcelany, zegarów, narzędzi pomiarowych). Do wyjątkowo ciekawych należały miniatury z wizerunkami znanych osób żyjących w XVIII i XIX w. Wśród nich prace czołowych miniaturzystów angielskich: portret Edwarða Augusta, księcia Kentu, autorstwa Richarda Coswaya oraz wizerunki Fryderyka II Wielkiego i Sophii Charlotty, lady Sheffield, przypisywane Johnowi Smartowi. Miniatury wiedeńskie reprezentowały portret damy w różowej sukni Moritza Michaela Daffingera oraz

powstały zapewne w kręgu wiedeńskim portret królowej Wiktorii. Spośród miniatur francuskich warto wspomnieć wizerunek Madame du Barry, dzieło Antoine'a Paula Vincenta, oraz portrety członków rodziny cesarza Napoleona: syna, Napoleona-François Charles'a Josepha, zwanego Orlątkiem, oraz siostrzenicy, Letycji Józefiny Murat. Jediną pracą sygnowaną nazwiskiem polskiego malarza był wizerunek hrabiny Zofii Potockiej autorstwa Aleksandra Kucharskiego.

Ważny zespół tworzyły polskie i europejskie wyroby złotnicze z XVI-XX w. Wśród nich zabytki pochodzące z najważniejszych ośrodków niemieckich: kubek zdobiony dekoracją reliefową ze scenami figuralnymi, wykonany w augsburskiej pracowni Mikołaja Gelba (przed 1671), oraz norymberski puchar w kształcie ananasa (przed 1686). Obok prezentowane były XVII-wieczne kufle gdańskie, m.in. z pracowni Nathaniela I Pressdinga (1660-1670), Gottfrieda I Schuberta (1675-1681), Christiana I Pichela (1689-1690). Do wyjątkowo ciekawych należał również kufel ze srebra i kości słoniowej ze sceną *Triumfu Bachusa* (XVII i XVIII w.).

Interesująco przedstawiał się także zespół wyrobów z XIX w., wśród nich taca i plakietka wykonane w 2. połowie XIX w., stanowiące przykład XIX-wiecznego złotnictwa niemieckiego powstałego pod wpływem tradycji barokowej, zwłaszcza wyrobów z Norymbergi i Augsburga. Wśród sreber polskich na uwagę zasługiwał komplet talerzy z herbami i podpisami znanych osobistości życia politycznego Galicji przełomu XIX/XX w., pochodzący z krakowskiej pracowni Władysława Glixellego i Marcina Jarra.

Ciekawie prezentował się też zespół zegarów. Do najstarszych należały zegary stołowe zwane kaflakami - z pracowni Joachima Friedricha Hunha w Poznaniu (ok. 1650), pracowni Abrahama Willa Thorna w Toruniu (ok. 1650), oraz zegar augsburski przeznaczony na rynek turecki (z obudową mechanizmu w formie

kopuły meczetu). Obok nich pokazano zegary tzw. kominkowe z różnych pracowni europejskich oraz konsolowy zegar z paryskiej wytwórni Michela-Charles'a Macé. Do grupy zabytków polskich należał zegarek kieszonkowy autorstwa Franciszka Gugenmusa (później oprawiony w pasyjkę). Dopełnienie kolekcji stanowiły zegary słoneczne.

W zbiorze ceramiki zwracały uwagę empirowe filiżanki ze spodkami, powstałe na przełomie XVIII i XIX w. w paryskich wytwórniach porcelany, pręźnie rozwijających się w tym okresie obok Sèvres (manufaktura P. L. Dagoty, firma Nast).

Na wzmiankę zasługują także niezwykle rzadko spotykane kieliszki z huty w Wesołej na Górnym Śląsku (czynnej od 2. połowy XVIII w. do lat 60. XIX w.).

Wśród wyrobów blisko- i dalekowschodnich zwracały uwagę przedmioty tureckie: piórniki z kałamarzami zwane palestranckimi (XVIII/XIX w.), butle i talizmany w kształcie podków oraz haftowane safianowe portfele (XIX w.). Bogato reprezentowane były perskie wyroby z okresu kadzarskiego: kadzielnice, fajka wodna, piórniki *qualamdan*. Do najstarszych zabytków z terenów Indii należała szkatuła na biżuterię z XVII/XVIII w. Obok niej pokazano XVIII-wieczne butle do fajek wodnych. Na wystawie eksponowane były także wyroby japońskie: wisząca lampa *tsuridouru* z XVIII w. oraz pokryte laką puzderko na medykamenty *inro* (XIX w.). Pokaz zamykała kompletna zbroja samuraja.

Kuratorami wystawy były Katarzyna Połujan i Anna Szkurląt. Oprawę plastyczną przygotowały Violetta Damięcka, Żaneta Govenlock, Agnieszka Putowska-Tomaszewska, komisarzem organizacyjnym była Anna Małecka, a opiekę konserwatorską sprawował Paweł Sadlej z zespołem.

Wystawie towarzyszył katalog, opracowany przez kolekcjonera oraz Ryszarda de Latoura i Annę Kwaśnik-Gliwińską z Muzeum Narodowego w Kielcach.